

Píše Manfred Weinberg

(E*forum, 02. 01. 2020)

Na zadním přebalu románu ***Winterbergs letzte Reise [Winterbergova poslední cesta]*** (München: Luchterhand, 2019) od Jaroslava Rudiše, jeho první německy psané knihy, se dočteme: „Takto historii střední Evropy ještě nikdo nevyprávěl – dobrodružná cesta zmizelou zemí po železnici.“ Diagnóza je to při bližším pohledu zarážející, neboť zaprvé podsouvá, že střední Evropa kdysi skutečně byla „jednou zemí“, a za druhé, že tato „země“ už neexistuje. Nicméně už Milan Kundera věděl: „Central Europe is not a state: it is a culture or a fate. Its borders are imaginary and must be drawn and redrawn with each new historical situation.“ (*The Tragedy of Central Europe*, in: *New York Review of Books* 31 [1984], č. 7, s. 34) Pak ale střední Evropa ještě existuje. Ale kde leží?

Na oficiální internetové stránce Evropské unie jsou coby oblasti střední Evropy s možností požádat o grant vyjmenovány tyto země: „Austria, Croatia, Czech Republic, Germany, Hungary, Italy, Poland, Slovakia and Slovenia“

(<https://www.interreg-central.eu/Content.Node/CENTRAL-EUROPE-programme.html>).

Když ale Česká republika tak nezpochybnitelně patří ke střední Evropě, proč jsem pak byl ku příkladu pozván s příspěvkem o Praze na zahájení přednáškového okruhu o *Metropolitách východu*? To, že je Praha vnímána jako východoevropské město, je očividně spjato s přetrvávajícím vlivem dobrých čtyřiceti let evropského uspořádání po druhé světové válce. Ale nepředcházela tomu staletá historie, během níž by pravděpodobně žádný Západoevropan nepřišel na myšlenku, že by už v Praze začínal východ? A není tento „východní blok“ už také zase třicet let historií? Existují tedy dobré důvody k tomu, proč se střední Evropou znovu zaobírat.

Winterbergova poslední cesta je klasická „road novel“, přičemž ale k cestě neslouží silnice, tato cesta se uskutečňuje po železnici. Rudiš posílá napříč střední Evropou dva velmi nestejně muže: Prvním je Wenzel Winterberg, narozený roku 1918 v Liberci (Reichenberg) a po druhé světové válce odtamtud vyhnaný. Druhým je Jan Kraus, který se narodil ve Vimperku, dřívějším Winterbergu, na Šumavě. Po pobytu ve vězení, kam se dostal po útěku z Československa, při kterém přišel o život člověk, žije od roku 1986 v Německu jako pečovatel, přesněji spíš jako jakýsi mobilní hospic pro umírající, protože doprovází smrtelně nemocné na jejich „poslední cestě“ (s. 16). V této funkci pracuje i pro Winterberga. Ve Winterbergovi ale Krausovo vyprávění o domově a v neposlední řadě i totožnost jeho příjmení s Krausovým rodištěm zase probudí elán, a chce tak se svým pečovatelem ještě jednou cestovat po střední Evropě – přesněji řečeno do Sarajeva, odkud obdržel poslední známky života od své velké životní lásky, židovky Lenky Morgensternové. Dvojice ale až do Sarajeva nedojede – také proto, že

ze Záhřebu tam jede jen autobus, který se vlakový fanatik Winterberg zdráhá použít.

Toto stručné shrnutí děje zamlčuje jeden rozhodující aspekt románu, neboť dlouhé pasáže knihy tvoří citáty z cestovního průvodce předčítané Winterbergem ve vší podrobnosti – je to ovšem průvodce speciální: *Bedekr Österreich – Ungarn. Handbuch für Reisende* [Rakousko-Uhersko. Příručka pro cestovatele] z roku 1913, poslední průvodce po „Kakánii“ před první světovou válkou. Pro Winterberga je jasné: „V roce 1913 byl svět ještě v pořádku,“ (s. 245) i když ví, že mezikulturní „soužití v Rakousku [nebylo] zas tak snadné, a to nejen mezi Slovy a Němci“ (s. 391).

Román začíná Winterbergovým výrokem: „Bitva u Hradce Králové [v roce 1866] prochází mým srdcem“ (s. 9); tato bitva je prý „počátkem všech našich katastrof“ (s. 9). To je předehrá pro Winterbergovu temnou hlavní diagnózu: Žádný Středoevropan nemůže ujít násilným dějinám svého kulturního prostoru. Na formální rovině se zároveň rozbíhá hra s téměř nekonečně mnoha opakováními – pro názornost: Winterbergem neustále opakované „ja, ja“ (poprvé s. 9), následované stejně často se vyskytujícími „traurig, traurig“ [smutné, smutné] (poprvé s. 10). Dále se objevuje v neustálých variacích sdělení, že určité formy mrtvol „nejsou pěkné mrtvoly“: „Strangleichen“ [mrtvoly na oprátce] (s. 10), „Bierleichen“ [pivní mrtvoly] (s. 15), „Beilleichen“ [mrtvoly usmrcené sekerou] (s. 28), „Artilleriegranatenleichen“ [mrtvoly usmrcené dělostřeleckými granáty] (s. 29) atd. atd.

Hned na začátku o sobě Winterberg tvrdí (také to se později opakuje): „historicky prohlížím.“ (s. 10) Toto „prohlížení“ je předmětem jeho mnohaslovných „historických záchvatů“ (s. 12). Jeho tvrzení o „prohlížení“ doplňuje výčitka Krausovi, že nemá o historii ani ponětí; diagnóza, která je později zevšeobecněna: „jen velmi málo lidí dnes ještě historicky prohlíží, jo jo, jen historicky nemocní.“ (s. 112) V rámci vlastní diagnózy spojuje Kraus své nedostatečné znalosti „o Hradci a Sarajevu“ (s. 47) s nedostatečnými znalostmi sebe samého. Román je tedy také příběhem uvedení do určitého chápání střední Evropy (a tím sama sebe) – jak pro Jana Krause, tak i pro čtenáře tohoto románu. Vyhlídky na šťastný konec tu chybí: „milý pane Krausi, já vím, co chcete říct, příliš mnoho historek a přespříliš historie, jo jo, není úniku.“ (s. 73)

Hned na začátku románu se objevuje další výrok, který prostupuje celým románem: „Krásné to tu je, překrásné, opravdu the beautiful landscape of battlefields, cemeteries and ruins, jak vždycky říkal Angličan [pilot bombardéru ve druhé světové válce, s nímž Winterberg na berlínském Kreuzbergu vedl dlouhé rozhovory o historii; M.W.]“ (s. 13) Krásná krajina střední Evropy je tedy poznamenána hřbitovy a troskami zaviněnými válkami a „kontaminovaná“ často zneviditelněnými pozůstatky po bitvách.

Román zároveň tematizuje „srdce“ této střední Evropy, Čechy, a jejich specifickou interkulturalitu, která je relevantní také pro Winterbergovu rodinu. Jeho otec i matka byli sice oba „Němci“, ale jejich politické sympatie byly významně odlišné: Winterbergova matka sympatizovala s Henleinem respektive Hitlerem, Winterbergův otec byl naproti tomu „možná nejvěrnějším Čechoslovákem mezi libereckými Němci

vůbec“ (s. 338). To nás ostatně přivádí také k Winterbergovu tajemství. Zatímco zkraje stále dokola hovoří o „henleinovských pitomečcích“ (s. 133), později v románu se ukazuje, že sám tehdy byl Henleinovým přívržencem. Z toho vyplývá: „Já jsem Lenku zradil, milý Jene, já jsem ji zabil, jsem vrah, kterého hledám,“ (s. 525) protože Winterberg byl tehdy vesměs rád, že odešla. A tak je také opravdovým důvodem jeho cesty to, že chce v Sarajevě, stejně jako Lenka, jež tam na něho marně čekala, vyskočit z okna.

Po tomto přiznání Winterberg s Krausem svou cestu po střední Evropě přeruší, zajedou ale z Berlína ještě jednou do Peenemünde, kde byl Winterberg za války jako voják. Tam „uchořel na historii“ (s. 533), když se ptal po hlubších důvodech své individuální viny. Začal tehdy malovat - kromě jiného polonahou Lenku. Jeden důstojník ho o ten obraz požádal a nalepil ho „3. října 1942 na předeek testovací rakety“, a tak „jako první raketa v historii lidstva vylétla k nebi německá nacistická raketa s českou židovkou Lenkou z Liberce“ (s. 530). Když se Kraus a Winterberg dostanou na pozemek továrny, kde se dřív vyráběly „nové zbraně pro konečné vítězství“ (s. 535), ocitnou se zničehonic před raketou, na jejíž přední části je skutečně nalepena Lenčina kresba, ačkoli raketa i obrázek jsou zřejmě kopie pro museum. Nato odběhne Winterberg pryč a Kraus zaslechne jen ještě „obrovskou ránu“: „A pak jsem uviděl ostré světlo, které stoupalo vysoko k nebi.“ (s. 536) Winterberg tak mizí z románu; Kraus ho už nenajde.

Poetika románu je většinou někde v něm vyjádřena - tak i zde, když se praví: „během cesty vlakem vzniká překrásná hudba železnice, jež uklidňuje duši.“ (s. 347) Později je ještě řeč o „hudbě vlaků“ (s. 396). Jaroslav Rudiš napsal „operu na kolejích“ (s. 402): Nezávisle na obsahu napodobují mnohá opakování v románu monotónní drkotání vlaku. Pro román je typická spíše ústní podoba rozhovoru; pouze citáty z bedekru mají písemný charakter, a doplňují tak coby sepsané historické vědění mluvený projev, který je vyjádřením prožívaného všedního dne.

Jaroslav Rudiš vypráví ve *Winterbergově poslední cestě* současnost střední Evropy, jež se nedokáže osvobodit od své temné historie, která za sebou ale na druhé straně má působivou kontinuitu mezikulturního soužití. Rudiš v románu našel způsob, jak „zabalit“ střeoevropskou historii do napínavého děje. Někteří kritici sice naříkali pod nápoem kolportovaných faktů a jmen, ale právě v tom spočívá obzvláštní význam knihy. Člověk získá přinejmenším představu o tom, co všechno by měl vědět, aby mohl také z historie pochopit svůj vlastní střeoevropský příběh. Takové detailní znalosti historie části kontinentu, který se nachází v neustálém krizovém režimu, mohou možná přispět k tomu, aby se z aktuálních krizí znovu nevyvinuly války. Pokud se příliš mnoho z nás takových znalostí historie vzdá - pak, jak říká Winterberg, „se člověk nemůže divit, co se teď děje“ (s. 186). Budiž proto tento román naléhavě doporučen k četbě.

Přeložila Petra Liebllová

Jaroslav Rudiš: *Winterbergs letzte Reise*. München: Luchterhand, 2019, 543 s.

www.ipsl.cz